

קיימה יחסי-אישות עם מספר גברים, ולעומתו טוענת האם שהוא אכן מולידו של הילד, נידונה השאלה כיצד להתייחס להוכחות מדעיות בדבר קביעת אבהות והכרת אבהות במצבים כאלו.

דרכי ההוכחה השונות מבוססות על ההנחה המדעית, שתכונות שונות עוברות בתורשה מהאב ומהאם, ולכן ניתן לבדוק תכונות כאלו, ולברר אם אכן הבעל-הנטען או הנואף-הנטען הוא מולידו של הילד.

בערך זה יידונו קבילותן של טענות ובדיקות שונות להוכחת האבהות, במקרה שהאב-הנטען מכחיש אבהותו כלפי ילד מסויים, בעוד שאם-הילד טוענת שהוא האב הביולוגי, או כאשר מתעורר ספק מי הוא האב.

בעניין קביעת אבהות במקרה של הזרעה מלאכותית – ראה ערך הזרעה מלאכותית.

בעניין אבהות במקרה של שיבוט – ראה ערך שיבוט ותאי גזע.

מצב האמהות נקבע בפשטות כשראינו שילדה את הילד, כך שבדרך כלל זו

אב – ראה ערך הורים

אָבָהוּת או אָבָהוּת

א. הגדרת המושג

בעניינים רבים יש חשיבות לקביעת מעמד האבהות, אשר יוצר יחס הדדי של חובות וזכויות מצד האב כלפי בנו או בתו, ומצד הבן או הבת כלפי האב:

הייחוס, איסור עריות, קביעת ממזרות, ירושות, חיוב האב למזונות, לחינוך, למילה, לפדיון, ללמד תורה, להשיא אשה וללמד אומנות, זכויות האב בביתו לעניין מציאתה ומעשי ידיה, חובת הבן או הבת במצות כבוד אב, ובאיסור הכאה וקללה, ועוד.

מעבר לשקולים הלכתיים, קיימים גם שקולים רגשיים וחברתיים שונים מצד הילד עצמו, האם, האב והציבור, אשר נוצרים לאחר קביעה חיובית או שלילית של יחס אבהות בין אב-נטען לילד.

במצב בו איש מכחיש שהוא אבי-הילד, או כאשר הוא טוען שאינו יודע אם אמנם הוא האב אם לאו, כגון במקרה שהאם

מראה חוסר אפשרות לצירוף מסויים, ניתן לומר שהאב-הנטען אינו אבי הילד. לדוגמא, במקרה שסוג דמו של האב-הנטען הוא OO, האם היא AB, והילד הוא AB, לא ייתכן שהאב-הנטען הוא אבי הילד, מכיוון שלא ייתכן שהוא לא ירש מאדם זה אף אחד מהאנטיגנים שלו. האמינות המדעית של שלילת אבהות באמצעות בדיקת סוגי הדם היא 93%⁴.

באמצעות שיטה זו ניתן רק לשלול אבהות, אך לא ניתן לקבוע אבהות באופן חיובי. זאת מכיוון שיש הרבה אנשים עם מערכות זהות של סוגי דם אלו, ולכן לא ניתן לומר שדווקא אחד מהם הוא אבי הילד.

בדיקה על סמך סיווג הרקמות: דרך זו מדעית יותר ומהימנה יותר להוכחת אבהות. השיטה הוכנסה לשימוש לראשונה באירופה, בעיקר בארצות דוברות גרמנית, בראשית שנות ה-70 של המאה ה-20, ומשם התפשטה לארה"ב ולשאר חלקי העולם⁵. הבדיקה מבוססת על מערכת האנטיגנים מסוג HLA⁶, שהם אנטיגנים לתיאום רקמות הגוף. זאת היא מערכת תורשתית האחראית להימצאותם של אנטיגנים ספציפיים לתיאום רקמות על פני מעטפת התא בכל רקמות הגוף, ובכל תאי

שאלה עובדתית¹, ואפילו לא ראינו שילדה וולד זה, כל שבניה קטנים והם כרוכים אחריה ונדבקים אצלה, הרי היא בחזקת אמם². לעתים רחוקות יכולה להתעורר שאלת אמהות, כגון במקרה שהוחלפו התינוקות בבית החולים או במקום אחר, בין אם הדבר נעשה בטעות, ובין אם הוא נעשה במכוון, או כשמתעוררת שאלת חטיפה של יילוד, והדוגמה הקלאסית לכך היא משפט שלמה³.

במקרה של תרומת ביצית מאשה אחת ואם-פונדקאית אחרת, מי מוגדרת כאם הילד – ראה בערך הפריה חוץ-גופית.

ב. רקע מדעי

שיטות מדעיות – קיימות שיטות מדעיות אחדות, אשר בעזרתן ניתן לשלול אבהות, או אף לקבוע קשר של אבהות בין גבר לבין בן או בת באופן חיובי:

בדיקה על סמך סוגי הדם: כדוריות הדם האדומות מכילות על שטח הפנים מספר אנטיגנים ממערכות שונות, כגון אנטיגנים מסוג A, B, AB, O, או מערכות יותר ייחודיות ומפורטות כגון Rh, Kidd, Kell, Duffy, MMS ואחרות. אם בדיקת סוגי הדם של האם, הילד, והאב-הנטען

שאלה, סי' קעא סק"י – בעניין חכמת שלמה בנידון. [4] 20:231, *Med Sci Law* 1980. [5] ראה – Mayer WR, Z *Immun-Forsch Bd* 144:18, 1972; Terasaki PI, et al, *N Engl J Med* 299:590, 1978 [6] מאחר שהמערכת נתגלתה לראשונה על פני כדוריות הדם הלבנות היא נקראת Human

[1] ראה נזיר מט א – אמו ודאי ילידתיה. [2] קידושין עט ב, ובפירשי' שם; רמב"ם איסורי ביאה כ ו; טור אבהע"ז סי' ג. וחזקה זו מועילה אף לעריות – קידושין פ א, מחלוקת אמוראים; רמב"ם איסורי ביאה א כ; טור אבהע"ז סי' ג. [3] מל"א ג טז-כב. וראה בפירוש אברבנאל שם, שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תרלד (אלף נט), והעמק

לא רק ליילוד, אלא גם לעובר בעודו ברחם אמו, באמצעות בדיקת מי-שפיר⁸.

הזיהוי הגנטי יכול להיעשות אפילו מקטע קטן של רקמה כלשהי, כגון שיער, טיפת דם, שכבת זרע, או קטע של עור. הזיהוי הוא בוודאות קרובה ל-100%, שכן הסיכוי שלשני בני אדם יהא אותו הרכב של דנ"א הוא אחד ל-30-3 מיליון.

בדיקה על סמך איזו-אנזימים
ספציפיים: קיימות מוליקולות חלבוניות המכונות איזו-אנזימים, אשר עוברות בתורשה בצורה דומיננטית. איזו-אנזימים אלו נבדקים בעזרת אלקטרופורזה, היינו הרצת הנוזל בשדה חשמלי, שבו ישקעו המוליקולות במיקומים שונים בהתאם לתכונותיהם החשמליות, מסיסותם, ומשקלם המולקולרי. בשיטה זו ניתן לבדוק מספר קבוצות של איזו-אנזימים⁹, ולהשוות את נוכחותם בדם האב-הנשען והילד.

דרגת מהימנות – שילוב ארבע השיטות הללו, היינו סוגי דם, סיווג רקמות, גנטיקה מולקולרית ואיזו-אנזימים, נותן מהימנות של 95%-99.9, הן לשלילת אבהות והן לקביעה חיובית של אבהות¹⁰. באופן מהותי לא יכולה קביעה מדעית

הגוף אשר מכילים גרעין תוך-תאי (למעט כדוריות אדומות, שאינן מכילות גרעין כזה). מערכת תיאום הרקמות באדם מצטיינת ברבגוניות עצומה. כל תא בגוף נושא על פניו תריסר אנטיגנים שונים של HLA: ששה אנטיגנים שונים שהתקבלו בתורשה מהאב, וששה אנטיגנים אחרים שהתקבלו מהאם. ניתן לקבל כמיליון גנוטיפים שונים⁷. שיטה זו, על ריבוי מרכיביה, השוני בגלוייה באוכלוסיות שונות, יכולת איתורה למן תקופת העובר, והיותה בלתי מושפעת משינויים סביבתיים כלשהם, עושים אותה לשיטה אמינה ביותר, מעין טביעת אצבעות גנטית ייחודית לכל אדם.

בדיקה על סמך גנטיקה מולקולרית:
 בשיטה זו בודקים את מבנה הדנ"א, היינו החומר התורשתי המצוי בכרומוזומים. מבנה הדנ"א הינו אוניברסלי, ולכן אותם מרכיבים כימיים משותפים לכל היצורים החיים. יחד עם זאת קיימת ייחודיות של הדנ"א, המתבטאת ברצף שונה של אותם מרכיבים כימיים, בהם מצויים אזורים ייחודיים לכל פרט ופרט. לפיכך מהווים סמנים ייחודיים אלו כעין טביעת אצבעות מיוחדת של הפרט. אזורים אלו כוללים גם את מערכת תיאום הרקמות (HLA). לפי שיטה זו אפשר לברר את יחס האב-הנשען

בראוטבר ואח', אסיא, שם; Gazit E and Gazit E, *Isr J Med Sci* 26:158, 1990; Pena S and Chakraborty R, *Trends in Genetics* 10:204, 1994. [9] כגון Phospho-gluco-mutase (AK); glyoxalate (GLO); adenylylate kinase (AK); glyoxalate (GLO); acid phosphatase (AP); haptoglobin (HP); adenosine deaminase (ADA). [10] חוות דעת בבית המשפט המחוזי של פרופ' ח.

Leukocyte Antigens = HLA. [7] להשלמת הרקע המדעי, ראה במאמרם של ח. בראוטבר ואח', אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 149-162; ד. חלק, הוכחת אבהות, חיפה 1987, עמ' 136-146; Roitberg-Tambur A, et al, *Tissue Antigens* 46:104, 1995. [8] מקורות להסבר השיטות המדעיות, ראה: Terasaki PJ, *J Fam Law* 16:543, 1978; ד. חלק, הוכחת אבהות, שם; ח.

יחסית, מהימנה, וניתנת להישנות בכל עת; צורת הורשת הסמנים צריכה להיות ידועה; המערכת צריכה להיות רב-גונית.

מערכת סיווג הרקמות והדנ"א מקיימים את כל התנאים הללו, למעט העובדה שאין היא פשוטה כלל ועיקר¹¹.

ג. פרטי דינים

זוג נשוי

רוב וחזקה – במקרה של זוג נשוי כהלכה, נקבע היחס בין אב לבנו בדין רוב, היינו על סמך ההנחה שרוב בעילות אחר הבעל¹², או בדין חזקה, היינו על סמך החזקה שהוא אביו¹³. דין זה הוא נכון אפילו באשה שמרננים עליה שזינתה¹⁴, ואפילו אם נעדר הבעל עד שנים עשר חודש, שאז אומרים שהשתהה העובר במעי אמו אפילו תקופה כה ארוכה, ותולים את האבהות בבעל¹⁵. מבחינה מדעית מקובל שמשך הריון ממוצע הוא 268 יום. ב-1:42 לידות משך ההריון הוא 284 יום, ב-1:740 לידות – 293 יום, ב-1:31,000 – 310 יום, וב-1:3,400,000 – 301 יום¹⁶.

תלמודית, כרך כד, ע' יחס, פ"ג. [14] סוטה כו א; רמב"ם איסורי ביאה טו כ; טושו"ע אבהע"ז ד טו. ואם היתה ידועה כפרוצה ביותר, נחלקו הפוסקים אם הולכים גם אז בתר רוב וחזקה זו – ראה ארצה"פ סי' ד סקמ"ט-סקנ"ב; אנציקלופדיה תלמודית, ע' אב (א). [15] יבמות פ ב; רמ"א אבהע"ז ד יד. וראה בארצה"פ שם, סקמ"ז-סקמ"ח; אנציקלופדיה תלמודית, כרך כד, ע' יחס, פ"ה. וראה מאירי יבמות שם, שעובר עשוי לשהות עד ט"ז חודש. [16] ראה: Krause HD, *Illegitimacy: Law and Social Policy*,

לתת אמינות של 100% בגלל סיבות כלליות, כגון אפשרות של טעות מעבדתית, ושינויים בתפיסה ובהבנה המדעית. כל אלו הם זניחים בתנאים נכונים, ומהימנותם כאמור קרובה ביותר לוודאות מלאה.

בדיקה על סמך נתונים אנתרופולוגיים

– קיימת עוד שיטה לקביעת אבהות, והיא בדיקות אנתרופולוגיות. בשיטה זו משווים אלמנטים רבים ומגוונים במבנה האדם, ובעיקר בפרצופו, ויכולים להגיע לאמינות מדעית בטווח של 70%-99.

מהימנותה של שיטה זו פחותה במקצת מהשיטות המדעיות החדישות שתוארו לעיל, והיא טרם נבחנה בבחי המשפט ובבחי דין רבניים.

עקרונות – באופן כללי, על מנת שמערכת גנטית תשמש ככלי עזר משמעותי להוכחת אבהות או לשלילתה היא חייבת למלא אחרי התנאים הבאים:

סמני המערכת חייבים לבוא לידי ביטוי ביילוד, ולהישאר קבועים לכל משך החיים; השיטה חייבת להיות פשוטה

בראוטבר, הובא ע"י ד. חלק, הוכחת אבהות, עמ' 143-145; Basic methods and criteria for paternity investigation, *Proceedings of the Educational Course Following the 15th International Congress of the International Society of Forensic Haemogenetics (ISFH)*, Venezia, Italy, October 1993, edited by W.R. Mayer. [11] א. גזית ואח', הרפואה קיח:129, 1990. [12] חולין יא ב. [13] ירושלמי קידושין ד ח. וראה נזיר מט א. וראה באריכות בגדרי רוב וחזקה לעניין קביעת אבהות באנציקלופדיה

אבהות ביחס לפנויה היא רק בהודאת האב-הנטען, ואם הוא מכחיש, אין דרך לקבוע אבהותו²⁵; ויש אומרים, שמתור להיעזר בעדויות של עדים, כגון שאומרים שהיו אביו ואמו חבושים בבית האסורים²⁶, ולהטיל על האב-הנטען חרמות ושבעות לשם הוכחת אבהותו, אם הוא עומד בהכחשתו²⁷.

יש שקיבלו דרכי התנהגות מסוימות של האב-הנטען כהוכחה על אבהותו, כגון שהעלה את שמו כשם קרוביו²⁸, או כשהאב-הנטען הציע לאם בזמן הריונה לבצע הפלה, או כשהוכח שהאב-הנטען קיים עם האשה יחסי אישות בזמן המתאים להריון זה, וכשלא הוכח שבאותו זמן קיימה האשה יחסי-אישות עם אחרים²⁹.

אב-נטען שהודה שהוא אבי הוולד, גם אם הודאתו ניתנה מחוץ לכותלי בית המשפט, וגם אם היא ניתנה לפני לידת

נאמנות האב — נאמן האב לומר בני זה בכור הוא¹⁷, ואפילו אם מוחזקים אנו בכך אחר שהוא בכור, הרי הוא נאמן¹⁸. וכן נאמן האב לפסול את בנו ולומר שהוא ממזר¹⁹. ואם אומר האב על אחד שאינו בנו — יש אומרים, שאינו נאמן²⁰; ויש אומרים, שגם במקרה כזה הוא נאמן²¹. יש מי שכתב, שאין האב נאמן כאשר האם מכחישתו²². ואינו נאמן אלא על מי שהחזק לנו שהוא אביו, כגון באשתו נשואה, אבל פנויה שאומרת זהו בן של פלוני, והוא אומר שנתעברה ממזר, אינו נאמן לפוסלו²³.

הפוסקים, ובעיקר בתי הדין הרבניים בארץ, הגבילו את נאמנות הבעל מדין 'יכיר' במצבים שונים, וסמכו יותר על החזקה והרוב, שרוב בעילות אחר הבעל²⁴.

פנויה

יש אומרים, שהדרך היחידה להוכיח

461-456. וראה באריכות במאמרו של הגר"א שפירא, תחומין, ט, תשמ"ח, עמ' 11 ואילך. וראה באריכות בגדרי 'יכיר' במצבים שונים באנציקלופדיה תלמודית, כרך כד, ע' יכיר; שו"ת חוות בנימין ח"ב סי' פח. [25] שו"ת הריב"ש סי' מא-מב; שו"ע אבהע"ז עא ד. [26] חולין יא ב. וראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית, כרך כד, ע' יחס, פ"ז. [27] שו"ת הרשב"ץ ח"ב סי' יח. וראה פריימן, הפרקליט, כה, תשכ"ט, עמ' 170-167; השופט אלון, בתיק ע"א 366/77 פלוני נ' פלונית ועשכ"נ, פ"ד ל"ד (1) 229. [28] שו"ת הרא"ש כלל פב סי' א. וראה דברי השופט זילברג, ע"א 26/51 קוטיק נ' וולפסון, פ"ד ה (2), עמ' 1348-1347. [29] שו"ת משפטי עוזיאל ע' טו, ד. וראה דברי השופט שרשבסקי ע"א 473/75 רון נ' חזן ועשכ"נ, פ"ד ל"א (1), עמ' 40.

New-York 1971, p. 143, n. 63. וראה עוד בע' הריון הע' 12. [17] ב"ב קכו ב, והוא מדין 'יכיר' (דברים כא יז). [18] ב"ב קכח ב, מחלוקת תנאים; רמב"ם נחלות ב יד; טוש"ע חו"מ רעז יב. וראה בהעמק שאלה, שאילתא מא. [19] קידושין עח ב, מחלוקת תנאים; רמב"ם איסורי ביאה טו טו; טוש"ע אבהע"ז ד כט. [20] שלטי גבורים, קידושין שם; המכריע סי' סד; יש"ש קידושין פ"ד סי' טו. [21] רמב"ם שם טו. וראה בשו"ת חת"ס חאהע"ז ח"א סי' יג; שו"ת עין יצחק חאהע"ז סי' ז. [22] תוס' רי"ד קידושין עח. ועי' ש"ך יו"ד שה כג; שעה"מ איסורי ביאה טו יז; שו"ת רעק"א סי' קכח; שו"ת חת"ס שם. [23] תרומת הדשן סי' רסז; רמ"א אבהע"ז ד כט. [24] ראה: ב. שרשבסקי, דיני משפחה, מהדור' שלישית, ירושלים תשמ"ד, עמ'

הוולד, הרי היא הודאה מחייבת³⁰.

הוכחות מדעיות

התוצאה היא שלילית, היינו שלפי סוגי הדם של הוולד, האם והאב-הנטען לא יתכן שהוא אביו-מולידו, דנו בכך אם יש בכוח בדיקה זו לפטור ממזונות, או לסלק מירושא.

דמיון בקלסטר הפנים בין הילד לבין האב-הנטען, או בין הילד לבין הנואף-הנטען: מצינו דרשות חלוקות אם יש בדמיון זה משום הוכחה כלשהי לקרבת הדם בין ילד לבין מולידו. יש מקורות שמשמע מהם שהדמיון מוכיח³¹; ולעומת זאת יש שמשמע מהם, שאשה נואפת יכולה להתעבר מבעלה, אך יכולה היא לצייר בדמיונה דמותו של הנואף, והוולד ידמה לו³².

קביעת אבהות על סמך בדיקת סוגי הדם — עניין זה שנוי במחלוקת בין רבני דורנו. לאור הנתונים המדעיים, שהבדיקה רחוקה מוודאות מדעית בדבר קביעה חיובית של אבהות, ברור שאי-אפשר לחייב במזונות, או להעניק דיני יורש, על סמך תוצאה חיובית של הבדיקה. אך אם

יש שלא קיבלו הוכחה זו, כיון שעמדת המדע בזה אינה וודאית ואינה קבועה, ולעומת התפיסה המדעית עומדת דעת חז"ל, שהדם בא אך ורק מן האם³³, ולכן אין משמעות להשוואת נתוני סוגי הדם בין הילד לבין האב-הנטען³⁴; יש מי שכתב, שיתכן שדברי חז"ל בעניין מקור הרקמות והאיברים השונים מן האב או מן האם אינם כל כך כפשוטם, ובוודאי שאין זה נוגע כלל לסוגי הדם, אלא שממילא אין להסתמך על בדיקות סוגי הדם לצורך קביעת אבהות או שלילתו³⁵. והיינו שדברי הגמרא מתייחסים לקשרים רעיוניים ומטפיזיים, ולא לקשרים טבעיים וביולוגיים, אלא שאין להסתמך על בדיקת סוגי הדם, משום שדין בדיקת הדם הוא

[30] ראה השופט מ. זילברג, שם, 1341 ואילך.
[31] ב"מ פז א, וברש"י עה"ת ריש פר' תולדות. וראה בתו"ש פכ"ה אות סא. וראה שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תרלד (אלף נט), שביאר את חכמת שלמה במשפט שתי הנשים בדרך זו, עיי"ש.
[32] במדבר רבה, ט א. וראה גם ברכות כ א, ותנחומא, נשא, ד. וכן כתב בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קסא, שאין לסמוך על דמיון הפנים לפסול את הילד. וראה דברי השופט זילברג ע"א 407/60 פלונית נ' אלמוני, פ"ד ט"ו 212, עמ' 219-221; השופט קיסטר ע"א (ת"א) 363/58 ת.נ. נ' י.פ., פ"מ ל"ג עמ' 229. [33] נידה לא א — אמו מזרעת אדם שממנו עור, ובשר, ודם, ושערות, ושחור שבעין. והוא כגירסת השאילתות, יתרו, שאילתא נו, ובהעמק שאלה שם, והגהות הגר"א, נידה שם. וראה במאמרו של ד. פרימר, אסיא, ה, תשמ"ו,

עמ' 191, הע' 36, שהביא מקורות רבים שגרסו כן. וגירסה זו נידונה להלכה בעניין מי שמתו שני בניו מחמת מילה, ונשא אשה אחרת, ונולד לו בן, אם מותר למולו — ראה סי' האגודה, שבת פ' ר' אליעזר דמילה, סי' קסד; רמ"א, ב"י, ב"ח יו"ד רסג ב; ט"ז שם סק"א; באור הגר"א שם סק"ד; שו"ת דבר יהושע ח"ג חאהע"ז סי' ה סק"ד; שו"ת אגרות משה חו"ד ח"א סי' קנד. [34] שערי עזריאל ח"ב שער מ פ"א סי"ח; שו"ת דבר יהושע ח"ג חאהע"ז סי' ה; שו"ת דברי ישראל חאהע"ז סי' ח; שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קמג, ושם ח"ד סי' קסג; שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' קד; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתצו; בית הדין הרבני בחיפה, פד"ר ח"ב, עמ' 123-124. [35] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' לב אברהם ח"ב עמ' יז.

מכוח רוב וספק, ולא מכוח וודאות³⁶; יש שהבדילו בין הדם כולו, שבא מן האם כדעת חז"ל, לבין תאי הדם ורקמות הדם, שיכולים לבוא גם מן האב כדעת המדע, ולכן יש מקום לסמוך על הקביעה השלילית על סמך בדיקה כזו³⁷; יש שקבעו שבן לזוג נשוי, שמצד אחד קיימת הנחה שרוב בעילות אחר הבעל, ומצד שני יש רוב שדמם של ילדים זהה להוריהם, אם נמצא בעזרת בדיקת סוגי הדם, שאין דם הילד זהה לאב-הנטען, הרי שנוצר תיקו בין החזקות הללו, ועל כן פסקו שהבעל הנתבע פטור מלשלם מזונות עבור הילד³⁸.

נשוי לאם, שאז אין כלל רוב בעילות אחר הבעל, ונשאר רק הרוב שדם הילדים זהה להוריהם, אין לחייב במזונות איש כזה, שבדיקות הדם שוללות את אבהותו⁴⁰; ויש שסמכו לחלוטין על בדיקת סוגי הדם לשלילת אבהות, בין בנשוי ובין בשאינו נשוי⁴¹, ואפילו לאסור האשה על בעלה כדין נואפת⁴².

אכן, ביחס לדיני ירושה, כל עוד אין בדיקה חיובית לקשר בין הילד לאב-הנטען לא יוכל וולד זה לרשת אותו, כי נוצר ספק, ועל כן דינו של הילד כדין ספק יורש⁴³.

בית הדין הרבני הגדול פסק, שאם יש חזקה לילדים שהם ילדיו של פלוני, יש להם חזקת כשרות, ואין האב נאמן לומר שאין הם ילדיו, אלא אם יביא עדים ברורים על כך, אבל בדיקת סוגי הדם נחשבת רק כהוכחה נסיבתית, ואין כוחה לשנות את מעמד הילדים נגד חזקה³⁹; יש מי שכתב, שבמקרה שהאב-הנטען איננו

בעניין ממזרות, אין סומכים על בדיקות אלו⁴⁴.

לעניין דיני נפשות, כגון מיתה על הכאת או קללת אביו – יש מי שכתב, שיתכן שאפשר לחייב את הבן על סמך תוצאות בדיקות המאשרות אבהות, או לפטור אותו על סמך בדיקות השוללות

[36] ראה במאמרו של פרימר, אסיא, שם, עמ' 195, הע' 61, בכוונת הגרש"ז אויערבאך. [37] פסק דין ביה"ד הרבני בחיפה, תיק תשט"ז/1755, 1198; פד"ר ב' 119, 122. [38] ביה"ד הרבני בת"א-יפו תיק תש"ך/1005, פד"ר ה', 346; יד אפרים (ויינברגר) סי' ז. [39] פד"ר ח"י עמ' 157 (הדיינים הגר"מ אליהו, הגר"א שפירא, הגר"י מזרחי). [40] ד. פרימר, אסיא, שם עמ' 200. [41] משנת אברהם על ס' חסידים ח"א סי' רצא, על סמך המובא בס' חסידים סי' רלב, בשם רב סעדיה גאון, שהסתמך להוכחת אבהות על בדיקת דם ועצם של הבן והאב; משמרת החיים, סי' לו; הגרי"א הרצוג, מובא במאמרו של פרימר באסיא, שם עמ' 196;

שו"ת ישכיל עבדי ח"ה חאבהע"ז סי' יג; פסק דין של בית הדין הרבני הגדול מיום ט' אייר תשי"ד, הובא בשו"ת ישכיל עבדי, שם. וראה עוד בס' יד אפרים (ויינברגר) סי' ז. וראה בעניין רב סעדיה גאון המוזכר בס' חסידים מה שכתבו בס' מטה משה, הלכות ומנהגים, סי' תשסה; אליה רבא, או"ח סי' תקסח ס"ט אות טו; ח"י הרש"ש ב"ב נח א; שו"ת קובץ תשובות סי' קלה. [42] שו"ת משמרת החיים, סי' לו; בית הדין הרבני בתל-אביב-יפו, בתיק תש"ך/1005, פד"ר ה' 346. אך גם הם הסתפקו בדין ממזרות. [43] ראה הלכותיו של ספק יורש בטושו"ע חו"מ סי' רפ; אבהע"ז סי' קסג. [44] משמרת החיים סי' לו; בית הדין הרבני בת"א-יפו תיק תש"ך/1005, פד"ר,

אבהות, כי בדיני נפשות סומכים על רוב ועל חזקה⁴⁵.

המחלוקת בפסיקות השונות תלויה במספר עניינים:

יש שתלו את המחלוקת בשאלה כיצד להתייחס להלכה במצב בו עמדת חז"ל מנוגדת לתפיסת המדע, והשאלה ההלכתית תלויה בעניין המדעי, ולא בהגדרה הלכתית בסיסית הנלמדת מפסוק או מהלכה למשה מסיני וכד', כגון נידוננו, שהשאלה היא האם יש לאב חלק בתורשת הדם בוולד, או שהכל תלוי באם⁴⁶; יש שתלו המחלוקת בשאלה אם אמנם גירסת הגמרא כוללת גם דם מהאם, או שסמכו על הגירסה שלפנינו, שלא גורסים כלל דם⁴⁷, וממילא אין סתירה בין עמדת חז"ל לבין עמדת המדע; יש שהוכיחו, שעניין זה אם הדם בא מהאם או לא, הוא עצמו נמצא במחלוקת בתלמוד⁴⁸; ויש שנוהרו בכלל מלסמוך על חידושים מדעיים שלא נזכרו בחז"ל, ושטבעם נוטים להשתנות⁴⁹.

קביעת אבהות על סמך בדיקות מולקולריות, סיווג הרקמות, ואיזו-אנזימים – שיטות אלו התקבלו כקבילות על ידי

שני בתי דין רבניים, שכן כאן אין כלל העניין של המחלוקת בין חז"ל לבין המדע ביחס לתורשת הדם על ידי האם בלבד, או בשיתוף עם האב, כי ה-HLA נבדק בכדוריות הלבנות, ובעצם הוא משותף לכל הרקמות בגוף, וכן מפני שבדיקת סיווג הרקמות הוא בוודאי רוב של טבע שאינו תלוי במנהג בני אדם, והוא רוב מוחלט שלא חוששים בו למיעוט, ועל כן הוא עדיף על רוב בעילות אחר הבעל, שהוא רוב המבוסס על מנהג. אכן, פסק דין זה התקבל רק לגבי דיני מזונות, ולא כדי לקבוע ממזרות, שלזה צריך וודאות של 100%, בעוד שהבדיקות המדעיות מגיעות לדרגה קצת פחותה מזה⁵⁰, ואף אם נעשתה בדיקת רקמות ועל פיה מתברר שהילד איננו בנו של בעל-האשה, אין הוא ממזר⁵¹.

לעומתם קבע בית הדין הרבני הגדול בשתי פסיקות נפרדות, שבדיקה זו לא הוכחה כלל, והפקפוק שעליה מבחינה הלכתית הוא עצום ורב⁵², ובדיקת הרקמות לא די בה כדי לקבוע אבהות בוודאות, אלא רק בצירוף סיוע נוסף⁵³.

כפיה לבדיקה – בית הדין הרבני הגדול פסק שאין כוח וסמכות בידי בית

[50] ביה"ד הרבני באשדוד, פסק הדין של הרב ש. דיכובסקי, הובא במלואו באסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 178-163; בית הדין הרבני בחיפה, תיק תשמ"ו/8734. [51] הרב מ.ש. קליין, בשם הגר"ש וואזנר, שרידים, גליון כ, תשס"ב, עמ' יח ואילך; הרב ש. אבינר, אסיא סז-סח, תשס"א, עמ' 99 ואילך. אך ראה מאמרו של הרב מ. הלפרין, אסיא, שם עמ' 101, וי"ל. [52] בית הדין הגדול בתיק ערעור תשמ"ז/86. [53] בית הדין הרבני

ה, עמ' 352. [45] ראה – ד. פרימר, אסיא, שם עמ' 20-4206. [46] ראה סיכום הדעות בנידון אצל פרימר באסיא, שם; הרב ש. דיכובסקי, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 178-163; א. וסטריין, משפטים כו(3):425, 1996. [47] ראה בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' קנד. [48] ראה בשו"ת אגרות משה, שם; יד אפרים, סי' ז; שו"ת דבר יהושע, ח"ג אבהע"ז סי' ה. [49] שו"ת דבר יהושע שם; פד"ר ח"ה עמ' 346.

להימנע מלכצע בדיקות מדעיות לקביעת אבהות במקרה של זוג נשוי, אלא לסמוך על החזקה והרוב, ולהכריע שבעל האשה הוא אבי הילד. לדעתם אין להזדקק לבדיקות שעשויות להראות שבעל האשה איננו אבי הילד, ובכך עלולים לקבוע שהילד הוא ממזר, אף על פי שבדרך זו עלול להיגרם עוול לבעל האשה⁵⁹, וזאת אף על פי שמידת הסבירות המדעית לקביעת אבהות באמצעות בדיקת תיאום הרקמות היא גבוהה ביותר. יתר על כן, יש מי שכתב, שבכל מקרה אין לקבוע ממזרות על סמך בדיקת דנ"א, אף שמבחינה מדעית אי-ההתאמה בין האב לבן היא בירור מוחלט⁶⁰.

גילוי ממזרות – גנטיקאי שביצע בדיקת סיווג רקמות, ובאקראי התברר שמבחינה גנטית לא יכול להיות שהמוחזק כאביו של הילד הוא אמנם אביו, יש מי שכתב, שאסור לו לגלות עובדה זו, כיוון שמשפחה שנטמעה נטמעה, ואין לפסול מי שמוחזק בכשרות על סמך ראיות

הדין לחייב בדיקה זו, ואם אחד מהצדדים מסרב לבצע את הבדיקה, אין זו ראיה מוצדקת נגדו⁵⁴. ויש מי שחלק על קביעה זו, והסיק כי יש כוח ביד בית דין לכפות על בדיקה שיכולה לסייע לו בקביעת פסק-הדין, ולכן אם אמנם יסבור בית הדין שיש בבדיקות להוכחת אבהות משום הוכחה קבילה על פי ההלכה, יוכלו לכפות בדיקה זו⁵⁵.

מצבים שאין לבצע בדיקות – אשה
שאמרה לבעלה בעת הריונה שהעובר איננה ממנו, ואחר כך נולדה בת, והיא הוחזקה כבתו של בעל-האשה, אין שום זכות להטיל דופי בבת, שכן אין האשה נאמנת לומר על עובר שאינו מבעלה⁵⁶, ואף שהתורה האמינה לאב על כך, זה דווקא בהכרת דבר ברור⁵⁷, ולא כשהאב אומר רק שיש לו ספק בנידון, ולפיכך אין לעסוק כלל במקרים כאלו בבדיקת רקמות או בבדיקות דנ"א⁵⁸.

בגלל בעיית הממזרות, יש שהעדיפו

תשמ"ו, עמ' 185 ואילך; הנ"ל, שנתון המשפט העברי, ה' תשל"ח, עמ' 219 ואילך. וראה עוד מאמרו של הרב צ.י. בן יעקב, תחומין, כב, תשס"ב, עמ' 412 ואילך. [56] ראה טושוב"ע אבהע"ז ד כט. [57] ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' צא; שו"ת רעק"א סי' קכח. [58] שו"ת קובץ תשובות סי' קלה. [59] השופט אלון, ע"א 548/78 שרון ואח' נ' לוי, פ"ד ל"ה (1), 748-749. וראה עוד בספרה של ד. חלק, הוכחת אבהות, עמ' 70-65; הרב ש. אבינר, אסיא סז-סח, תשס"א עמ' 99 ואילך. [60] הרב מ. קליין, על פי הגר"ש ואזנר והגר"צ קרליץ, תחומין, כא, תשס"א, עמ' 121 ואילך, ושרידים, גליון כ, תשס"ב, עמ' יח ואילך.

הגדול בערעור תשמ"ה/241. וראה עוד בעניין בדיקת סיווג הרקמות בשו"ת דבר יהושע ח"ג אבהע"ז סי' ה; שו"ת משנה הלכות ח"ד, סי' קסד. [54] בית הדין הגדול בתיק ערעור תשמ"ז/86. ולעניין הסקת מסקנות מסירוב בעל דין לבצע בדיקה שיכולה לסייע לקביעת העובדות ראה מחלוקת דייני בית הדין הגדול בתיק ע"ר תשל"ג/216, פד"ר, כרך ט עמ' 331, בעניין בדיקה פסיכיאטרית; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מח אות ז, בעניין פוריות הבעל. וראה גם דברי השופט מ. אלון, ע"א 548/78 שרון נ' לוי, פ"ד לה(1), בעמ' 754. וראה עוד במאמר י. אונגר, תחומין, כד, תשס"ד, עמ' 22 ואילך. [55] ראה במאמרו של ד. פרימר, ספר אסיא, ה,

מדעיות שאינן וודאיות⁶¹.

ד. רקע משפטי

קביעת קשר הורות בין הקטין לבין האב-הנטען, בית המשפט ימנע בדיקה כזו, ולא יצווה עליה, שכן בדרך כלל אין זה לטובת הקטין⁶⁶.

סמכות השפיטה – בעניין הסמכות בארץ לדון בשאלת קביעת אבהות, לא הוכרע הדבר אם זה בית הדין הרבני, או בית המשפט האזרחי⁶².

בדיקת סיווג רקמות ובדיקה גנטית לצורך קביעת הורות וקשרי משפחה אינה יכולה להיערך אלא על פי צו של בית משפט לענייני משפחה, ולקייחת דגימה של חומר גנטי לבדיקה כזו חייבת להיעשות לאחר הסכמה מודעת של הנבדק, ואם הוא קטין, חסוי או פסול דין – של האחראי עליו⁶⁷.

בדיקת סוגי דם – בית המשפט העליון מכיר בשלילת אבהות על סמך בדיקת סוגי הדם, עקב היות השיטה מדעית ואמינה⁶³, ומאידך אין מכיר בבדיקה זו כהוכחה חיובית לקביעת האבהות⁶⁴.

בדיקת סיווג הרקמות ובדיקת איזו-אנזימים להוכחת אבהות נתקבלה על ידי בתי המשפט בישראל במספר תיקים⁶⁸, ובית המשפט העליון מייחס לו משקל של ראייה מכרעת בשאלת האבהות, ולא משקל של ראיית סיוע בלבד⁶⁹. גם כאן לא מצא בית המשפט העליון סמכות לכפות על הצדדים את הבדיקה, אך מכיוון שמהימנות בדיקה זו גדולה בהרבה מזו של סוג הדם, ובעיקר

כפיה לבדיקה – אכן, כל זה הוא בתנאי שהצדדים מסכימים לבדיקת הדם. ברם, אין לבית המשפט סמכות להורות על עריכת בדיקת הדם, וגם לא יסיק בית המשפט מאומה מסירובו של צד להסכים לעריכת בדיקת הדם⁶⁵. יתר על כן, במקרה של קטין, גם אם ההורים מסכימים שתיערך בדיקת סיווג רקמות לצורך

ט"ו 212. וראה עוד תמ"ש (ת"א) 87471/00 פלוני (קטין) נ' פלוני, דינים משפחה, ב, עמ' 509. [65] ראה ד. פרימר, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 189, הע' 19-20; ד. חלק, הוכחת אבהות, תשמ"ח, עמ' 132-133; ע"א 407/60 פלונית נ' אלמוני, פ"ד טו(1), 212; ע"א 548/78 שרון ואח' נ' לוי, פ"ד לה(1) 736, 755; ע"מ 121/99 בוהדנה נ' פלונית, דינים מחוזי לב(6), 768. [66] ע"א 1354/92 היועץ המשפטי נ' פלונית ופלוני, פ"ד מח(1) 711. [67] חוק מידע גנטי התשס"א-2000, סעיף 3(ד). [68] ראה סיכום הדיונים הללו בספרה של ד. חלק, עמ' 151-153. וראה עוד – Frimer DI, *Jewish Med Ethics* 1(2):20, 1989. [69] ע"א 417/80 פלוני נ' פלוני, פ"ד ל"ז (3) 15.

[61] שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתצו. [62] ראה ד. פרימר, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 190; י. מירון, אסיא שם, עמ' 210-219; ד. חלק, הוכחת אבהות, חיפה, 1987, עמ' 45-54. וראה עוד בג"צ 143/62 שלוינגר נ' שר הפנים פ"ד יז 225; בג"צ 283/72 בוארון נ' בית הדין הרבני האזורי ת"א-יפו וקרשניקר, פד"י כו(2) 727; ע"א 620/74 מור נ' פלונית, פד"י לו(1) 218, 223; תמ"א (ת"א) 1554/84 פלוני נ' פלונית, פ"מ תשמ"ז(1) 216 ואילך; ב. שרשבסקי, דיני משפחה, מהד' שניה, תשכ"ז עמ' 343, הע' 1; פ. שיפמן, משפטים, ד, תשל"ג, עמ' 664. [63] השופט זילברג ע"א 313/68 פלוני קטין באמצעות אמו נ' פלוני ועשכ"ג, פ"ד כ"ב (2) 1020. [64] ע"א 407/60 פלונית נ' אלמוני, פ"ד

וניסיונות-התאבדות על ידי משרד הבריאות מתוקף הוראת מנכ"ל המשרד מאז שנת 1968. לפי נתוני השנתון הסטטיסטי לישראל השכיחות השנתית של התאבדויות בין היהודים בשנות ה-80 של המאה ה-20 היה 6-8 אנשים לכל 100,000 תושבים. שכיחות זו היתה די קבועה בשנים 1965-1985. במספרים מוחלטים בשנת 1983 היו 241 מקרי התאבדות בין היהודים בארץ, מתוכם היו 161 זכרים ו-80 נקבות, ובשנת 1985 היו 179 מתאבדים יהודיים בארץ, מתוכם 153 זכרים ו-26 נקבות. בשנות ה-90 היתה עליה בשיעור השנתי של התאבדויות, והוא הגיע ל-9 אנשים ל-100,000 תושבים. בשנת 1995 התאבדו בישראל 360 בני אדם. רוב ניסיונות ההתאבדות בגברים הוא בבני 25-44 שנים, והסיבות העיקריות הן מחלות נפש ודכאון. לעומת זאת, מרבית ניסיונות ההתאבדות בנשים הוא בכנות 15-24 שנים, והסיבות העיקריות הן קשיים במשפחה ובחברה.²

התאבדויות וניסיונות התאבדות – יש להבחין בין התאבדות "מוצלחת", היינו שפעולת ההתאבדות אכן מביאה למותו של האדם, לבין ניסיון-התאבדות,

ביכולתה לסייע לקביעה חיובית של אבהות, יוכל בית המשפט להסיק מסקנות ראייתיות המשתמעות מסירוב לבצע הבדיקה⁷⁰.

בדיקת דנ"א לזיהוי פושע – בית המשפט העליון קבע שבדיקת דנ"א לזיהוי בני אדם לצרכים משפטיים היא קבילה הן על הקהילה המדעית, והן על בתי המשפט בארץ ובעולם⁷¹, ואפילו אם זו ההוכחה היחידה להרשעה⁷².

אָבוּד עֶצְמוֹ לְדַעַת

א. רקע מדעי

שכיחות – לפי נתונים של ארגון הבריאות העולמי הגיע מספר המתאבדים בעולם כולו בשנת 1995 לכדי 900,00, וקיימת הערכה ששיעור המתים בהתאבדות בשנת 2020 יגיע ל-1.53 מיליון, ושיעור ניסיונות ההתאבדות יהיה פי 20-10. על פי הערכה זו עולה כי שיעור המתים בהתאבדות הוא בקצב של אדם אחד כל 20 שניות¹.

בישראל מתנהל רישום של התאבדויות

לבדיקות דנ"א ראה מאמרם של א. סטולר וי. פלוצקי, רפואה ומשפט, ספר היובל, 2001 עמ' 143 ואילך; י. דייוויס, רפואה ומשפט, ל:156, 2004. וראה ביחס להיבטים המשפטיים של אבהות בס' בריאות ומשפט, ח"ב עמ' 1625 ואילך. Bertolote JM and Fleischman A, [1] *Suicidology* 7:6, 2002. על השכיחות והמגמות של התאבדות בקרב אוכלוסיות שונות בארה"ב – ראה *Morb Mort Wkly Rep* (MMWR) 44:289, 1995. [2] הנתונים לקוחים מפרסום 213 של המרכז הלאומי לבקרת

[70] השופט אלון, ע"א 548/78 שרון ואח' נ' לוי, פ"ד ל"ה (1) 736, 756-757. [71] ראה למשל ע"פ 1888/02 מדינת ישראל נ' מקדאד מקדאד, פ"ד נו(5) 221; ע"פ 7463/00 פלוני נ' מדינת ישראל (טרם פורסם), ועוד. [72] ע"פ 9724/02 מוראד אבו חמאד נ' מדינת ישראל (טרם פורסם); תפ"ח (מחוזי ירושלים) 606/03 מדי"י נ' פלוני. ביקורת על פסק דין מוראד ראה במאמר א. סהר, רפואה ומשפט ל:166, 2004; י. פלוצקי, רפואה ומשפט ל:174, 2004. על סיכום הפסיקה הישראלית והגישה המשפטית בישראל ביחס